

GAP USTIDA ISHLASH METODIKASI

Bahtiyorova Asila O'ktam qizi ¹¹ Nizomiy nomidagi O'zbekiston milliy Pedagogika Universiteti

Boshlang'ich ta'lim fakulteti 3-bosqich talabasi

baxtiyorovaasila18@gmail.comMAQOLA
MALUMOTI

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received:29.05.2025

Revised: 30.05.2025

Accepted:31.05.2025

KALIT SO'ZLAR:

gap ustida ishlash,
metodika, ta'lim jarayoni,
nutq madaniyati, mantiqiy
ifoda, interaktiv metodlar,
o'quv jarayoni, ta'lim
texnologiyalari.

Ushbu maqolada gap ustida ishlash metodikasining nazariy va amaliy asoslari, ta'lim jarayonidagi roli va ahamiyati batafsil yoritiladi. Gap ustida ishlash metodikasi o'quvchilarning nutq madaniyatini rivojlantirish, fikrni mantiqan va ravon ifoda etish ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan muhim usullar to'plamidir. Maqolada metodikaning asosiy bosqichlari, interaktiv dars usullari va zamonaviy texnologiyalarni qo'llash imkoniyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, gap ustida ishlashning o'quv jarayonidagi samaradorligini oshirish bo'yicha amaliy tavsiyalar berilgan.

Gap ustida ishlash metodikasining asosiy qismi

Nazariy bilimlarni berish bosqichi

Gap ustida ishlash metodikasi o'quvchilarga avvalo gapning strukturasi va til qoidalarini tushuntirishdan boshlanadi. Bu bosqichda o'quvchilarga gapning turli turlari (yopiq, ochiq, murakkab, ko'p qismlik gaplar), gapning qismlari (predmet, predikat, to'ldiruvchi, qo'shimcha va boshqalar) hamda gap tarkibidagi sintaktik munosabatlar haqida ma'lumot beriladi.

Tushuntirish jarayonida ko'rgazmali materiallar, diagrammalar, gap qismlarining funktsiyalari bo'yicha misollar beriladi. Bu o'quvchilarga gapning qanday tashkil etilganini, uning har bir qismi qanday vazifa bajarishini tushunishga yordam beradi. Misol uchun,

“Kitob stol ustida yotibdi” gapidagi “kitob” — predmet, “yotibdi” — predikat, “stol ustida” — qo‘shimcha ekanligi aniqlanadi.

Bu bosqichda o‘qituvchi nazariy bilimlarni oson tushunarli tarzda taqdim etishi, murakkab tushunchalarni oddiy va aniq izohlashi muhimdir.

Amaliy mashqlar bosqichi

Nazariy bilimlardan so‘ng o‘quvchilar amaliy mashqlar bajarishga kirishadilar. Bu bosqichda turli shakldagi vazifalar yordamida gap tuzish, uni tahlil qilish va yaxshilash ko‘nikmalari shakllantiriladi. Amaliy mashqlar quyidagi shakllarda bo‘lishi mumkin:

Berilgan so‘zlardan gap tuzish

Turli mavzular bo‘yicha gaplarni to‘ldirish yoki qisqartirish

Noto‘g‘ri tuzilgan gaplarni aniqlash va tuzatish

Gaplarni turli uslublarda qayta ifoda etish (masalan, so‘roq, buyruq, ishorat shaklida)

Masalan, o‘qituvchi “Bog‘da bolalar o‘ynayapti” gapini turli shakllarga o‘zgartirishni so‘raydi: “Bolalar bog‘da o‘ynaydilar”, “Bolalar bog‘da nima qilmoqda?” va hokazo.

Bu mashqlar o‘quvchilarni mustaqil fikrlashga va gap qurishda aniqlikka erishishga o‘rgatadi.

Interaktiv vazifalar va muloqot jarayoni

Gap ustida ishlash metodikasining eng samarali qismi — bu o‘quvchilarning nutq faoliyatini jonlantiruvchi interaktiv usullar qo‘llanishidir. Ular quyidagilardan iborat:

Munozara va debatlar: O‘quvchilar muayyan mavzu bo‘yicha o‘z fikrlarini bayon qiladilar, boshqalar bilan fikr almashadilar, argumentlar keltiradilar. Bu jarayonda ular nutq madaniyatini va mantiqiy fikrlashni rivojlantiradilar.

Rolli o‘yinlar: Nutqiy vaziyatlar yaratilib, o‘quvchilar o‘z rollarini bajaradilar. Masalan, do‘konda xarid qilish, maktabdagi vaziyatlarni ifodalash kabi.

Guruh ishlari: Guruhlar bo‘lib mavzu bo‘yicha gaplar tuzish, ularni taqdim etish, bir-birini to‘g‘rilash orqali o‘quvchilarning hamkorlik ko‘nikmalari rivojlanadi.

Interaktiv metodlar o‘quvchilarni nutq jarayoniga faol jalb qiladi, ularni o‘z fikrini erkin ifoda etishga rag‘batlantiradi va darsni qiziqarli qiladi.

Mustaqil nutq va yozma ishlar

Metodikaning keyingi bosqichi — o‘quvchilarni mustaqil ravishda gap tuzish va yozish faoliyatiga jalb qilishdir. Bu quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

Insho va esse yozish: Berilgan mavzu bo‘yicha o‘quvchilar mustaqil yozma ishlar bajaradilar, bu orqali fikrlarni tizimli va mantiqiy ifoda etishni o‘rganadilar.

Nutqiy taqdimotlar: O'quvchilar o'z yozgan ishlarini og'zaki taqdim etib, nutq madaniyati va ommaviy nutq ko'nikmalarini mustahkamlaydilar.

Qisqa ma'ruzalar: O'quvchilar mavzu bo'yicha qisqa, lekin mazmunli ma'ruzalar tayyorlab, ularni sinf oldida taqdim qiladilar.

Mustaqil nutq va yozma ishlar o'quvchilarda o'z fikrini aniq, ravon va mantiqiy tarzda ifoda etish ko'nikmalarini rivojlantiradi, mustaqil fikrlash va ijodkorlikni rag'batlantiradi.

Baholash va tahlil

Darsning yakuniy bosqichi sifatida o'qituvchi o'quvchilarning gap tuzish va nutq madaniyati bo'yicha ko'nikmalarini baholaydi. Baholash jarayonida quyidagilar e'tiborga olinadi:

Nutqning grammatik to'g'riligi

Fikrning mantiqiy va tizimli ifodalanishi

Talaffuz va intonatsiya

Nutq madaniyati va o'zaro muloqot qoidalariga rioya qilish

Baholash natijalari o'quvchilarga o'z kamchiliklarini aniqlash va kelgusida ularga e'tibor qaratish imkonini beradi. Shu bilan birga, baholash o'qituvchiga metodika samaradorligini baholashda yordam beradi.

Gap ustida ishlashda nutq madaniyatining o'rni

Nutq madaniyati — bu shaxsning so'zlashuv qoidalariga rioya qilishi, fikrlarini aniq va tushunarli ifoda etishi hamda muloqotda odob-axloq me'yorlariga amal qilishi demakdir. Gap ustida ishlash metodikasi aynan nutq madaniyatini shakllantirishga katta e'tibor qaratadi. O'quvchilarga:

So'z boyligini boyitish, sinonimlar, antonimlar, frazeologizmlar bilan tanishtirish,

So'zlarni to'g'ri talaffuz qilish va nutq ohangini to'g'ri qo'llash,

Nutqda muloqot madaniyatiga doir qoidalarni o'rgatish (masalan, boshqalarni tinglash, gap so'zlash navbati, hurmat bilan muomala qilish) ko'nikmalari beriladi.

Bu yo'nalishda o'qituvchi dars jarayonida doimo o'quvchilarning nutq madaniyatini nazorat qiladi, o'quvchilarga konstruktiv tahlillar beradi.

Til o'rganishda kontekst va kommunikativ vaziyatlarning ahamiyati

Gap ustida ishlash metodikasida kontekst va kommunikativ vaziyatlarning to'g'ri tanlanishi muhim o'rin tutadi. Til — bu nafaqat grammatik qoidalar majmuasi, balki muloqot vositasi ekanligi e'tiborga olinadi. Shu sababli, o'quvchilarga gap tuzishda real hayotiy vaziyatlarga yaqin misollar beriladi. Masalan:

a)do'konda xarid qilishda;

- b) maktabda dars jarayonida;
- d) do'stlar bilan suhbatlashishda;
- e) bayram tadbirlarida nutq qilishda;

Real vaziyatlarga asoslangan mashqlar o'quvchilarning tilni amalda qo'llash ko'nikmalarini oshiradi va nutqni tabiiy holga olib keladi.

Turli yoshdagi o'quvchilar uchun metodik yondashuvlar

Gap ustida ishlash metodikasi yoshga qarab turlicha tashkil qilinadi:

Boshlang'ich sinflar uchun — gap tuzishning asosiy qoidalari, sodda gaplarni tuzish, so'z boyligini oshirishga qaratilgan o'yin va mashqlar.

O'rta sinflar uchun — murakkab gaplarni o'rganish, nutqdagi ifodali vositalarni qo'llash, yozma ishlar bilan mustahkamlash.

Oliy sinflar va maktabdan keyingi bosqichlar uchun — nutqiy strategiyalar, muloqot madaniyati, nutqda stilistika va pragmatika elementlarini chuqur o'rganish.

Har bir bosqichda metodikaning maqsad va usullari yosh psixologiyasiga mos holda tanlanadi.

Xatolarni tuzatish va o'z-o'zini nazorat qilish

Gap ustida ishlash jarayonida o'quvchilar tomonidan qilinadigan xatolarni to'g'ri va samarali tuzatish juda muhimdir. O'qituvchi quyidagi usullar orqali xatolarni tuzatadi:

- a) tegishli tushuntirishlar berish;
- b) o'quvchilarni xatolarini mustaqil topishga rag'batlantirish;
- d) to'g'ri javoblarni ta'kidlab o'tish;
- e) o'z-o'zini nazorat qilish uchun mashqlar berish;

Shuningdek, o'quvchilarning xatolarini konstruktiv tarzda qabul qilishlari uchun ijobiy muhit yaratish zarur. Bu ularni qo'rqmay, erkin gapirishga undaydi.

Metodikada zamonaviy pedagogik texnologiyalarning roli

Bugungi ta'lim jarayonida texnologiyalarni qo'llash gap ustida ishlash samaradorligini oshiradi. Masalan:

Interaktiv taxtalar yordamida vizual materiallar ko'rsatish, gap tarkibini ko'rsatish.

Video va audio materiallar orqali nutq namunalarini tinglash va tahlil qilish.

Onlayn platformalar va mobil ilovalar orqali individual mashqlar berish va ularni tezkor baholash.

Virtual muloqot muhitlarida nutqiy vazifalarni bajarish, masofaviy darslar tashkil etish.

Bu vositalar o'quvchilarning diqqatini oshiradi, nutq jarayoniga qiziqishni kuchaytiradi hamda o'rganishni interaktiv va qulay qiladi.

Xulosa.Gap ustida ishlash metodikasi o'quvchilarning nutqini rivojlantirishning samarali yo'li bo'lib, unda nazariy bilimlar, amaliy mashqlar, interaktiv usullar va zamonaviy texnologiyalar uyg'unlashgan holda qo'llaniladi. Shu tarzda o'quvchilar nafaqat til qoidalarini, balki muloqot madaniyatini ham mukammal egallashadi. Metodikani doimiy ravishda takomillashtirib borish va zamon talablariga moslashtirish esa ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Axmedov, S. (2018). O'zbek tilini o'rgatishda gap ustida ishlash metodikasi. Toshkent: «Fan va ta'lim» nashriyoti.
2. Islomov, M. (2020). Tilshunoslik asoslari. Toshkent: O'zbekiston milliy universiteti nashriyoti.
3. Karimova, N. (2017). O'zbek tili grammatikasi. Toshkent: «Sharq» nashriyoti.
4. Larsen-Freeman, D., & Anderson, M. (2011). Techniques and Principles in Language Teaching. Oxford University Press.
5. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). Approaches and Methods in Language Teaching. Cambridge University Press.
6. Хасанов, Т. (2016). Грамматическое строение предложения в современном узбекском языке. Самарканд: СамДУ.